

DROŻYNYNA MARZENI

Jolanta Wasilewska

Program wychowania przedszkolnego

Jolanta Wasilewska

Program wychowania przedszkolnego

© Copyright by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 2021

Wydanie I (2021)

ISBN 978-83-02-20209-4

Opracowanie merytoryczne i redakcyjne: **Iwona Sońska**

Recenzja: **Emilia Raczek**

Redakcja i korekta: **Danuta Kownacka**

Redakcja techniczna: **Danuta Hutkowska**

Projekt graficzny okładki: **Dominik Krajewski**

Projekt graficzny: **Paweł Pawiński**

Projekt logotypu: **Małgorzata Heine**

Projekt piktogramów: **Agnieszka Siwczyk**

Fotoedycja: **Joanna Bańka**

Skład i łamanie: **Maria Dylewska**

Źródła ilustracji i fotografii:

Okładka: wir (w tle) – Pixxxsa/Shutterstock.com, laptop – Goran Bogicevic/Shutterstock.com

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna

00-807 Warszawa, Aleje Jerozolimskie 96

KRS: 0000595068

Infolinia: 801 220 555

www.wsip.pl

Publikacja, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, abyś przestrzegał praw, jakie im przysługują. Jej zawartość możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym. Ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A kopiując jej część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

Szanujmy cudzą własność i prawo.

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

Spis treści

■ Wstęp	4	■ V. Praca w grupach mieszanych a realizacja programu	
■ I. Założenia teoretyczne programu	6	1. Organizacja zajęć w grupie mieszanej	85
1. Podmiotowość dziecka	6	2. Zabawy swobodne i samodzielność w grupie mieszanej	87
2. Rozwój umiejętności społecznych dziecka w wieku przedszkolnym	8	3. Zalety grupy mieszanej w rozwoju umiejętności społecznych	87
3. Uczenie się poprzez zmysły	11	■ VI. Dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi a realizacja programu ...	88
■ II. Cele kształcenia i wychowania	14	■ VII. Motywowanie dzieci	92
1. Ogólne cele kształcenia i wychowania	14	■ VIII. Monitorowanie realizacji podstawy programowej	96
2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania oraz treści edukacyjne w odniesieniu do podstawy programowej	15	1. Planowanie pracy jako jeden z elementów monitorowania realizacji podstawy programowej	96
■ III. Realizacja celów wychowawczych	68	2. Respektowanie zalecanych warunków realizacji podstawy programowej	99
1. Zasady obowiązujące w grupie	68	3. Obserwacje pedagogiczne i diagnoza przedszkolna jako elementy monitorowania realizacji podstawy programowej	99
2. Obyczaje przedszkolne	69	■ IX. Współpraca z rodzicami	104
3. Wykonywanie pracy na rzecz grupy	69	■ X. Przykładowe scenariusze zajęć	108
4. Wspólne rozwiązywanie problemów grupy	69	■ Bibliografia	114
5. Plan dnia	70	■ Załączniki	117
6. Samodzielne rozwiązywanie konfliktów	71	Wniosek do dyrektora o dopuszczenie do użytku programu nauczania	117
7. Nauka radzenia sobie z trudnymi emocjami	72	Przykładowy schemat planu pracy wychowawczo-dydaktycznej	118
8. Nawiązanie relacji z dzieckiem	72		
■ IV. Metody, techniki, formy i zasady realizacji programu	75		
1. Metody i techniki	75		
2. Formy	83		
3. Zasady	83		

Wstęp

Program „Drużyna marzeń” jest przeznaczony dla nauczycieli dzieci w wieku od 3 do 6 lat uczęszczających do przedszkola lub oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej. W szczególności polecany jest do pracy w grupach mieszanych, zróżnicowanych wiekowo. Jest zgodny z podstawą programową wychowania przedszkolnego¹. Gwarantuje realizację podstawy programowej, a jednocześnie daje nauczycielom możliwość rozszerzenia treści w programach własnych, zgodnie z potrzebami konkretnej grupy. Ponieważ zapisy w podstawie programowej mają charakter bardzo ogólny, w programie „Drużyna marzeń” podane są treści edukacyjne, których realizacja umożliwi zdobycie przez dzieci umiejętności wskazanych w podstawie programowej. Uwzględnienie celów szczegółowych, opisujących umiejętności dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, ułatwi planowanie pracy z konkretnymi tematami. Cele te zostały podzielone na cztery etapy, zgodnie z grupami wiekowymi: trzylatki, czterolatki, pięcioletki i sześciolatki. Podział ten jest umowny. Jedynym kryterium doboru celów i treści nauczania oraz wymagań stawianych dziecku powinny być jego możliwości rozwojowe. Dlatego zwłaszcza nauczyciel pracujący z grupą dzieci w różnym wieku powinien traktować te cztery poziomy celów jako kolejne etapy osiągania określonych umiejętności, a podczas planowania sytuacji edukacyjnych powinien brać pod uwagę nie wiek dziecka, lecz jego aktualne możliwości i indywidualizować zadania zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami wychowanków.

W kontekście dynamiki zmian społecznych, gospodarczych, technologicznych i ekologicznych we współczesnym świecie program – dbając o wszechstronny rozwój dziecka – koncentruje się zwłaszcza na rozwoju tych kompetencji, które z jednej strony są niezbędnym warunkiem dobrego funkcjonowania we współczesnym świecie, z drugiej zaś sprawiają dzieciom coraz więcej trudności.

¹ Załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017, poz. 356 ze zmianami).

Uwzględnia kompetencje kluczowe, sformułowane przez Parlament Europejski i Radę Europy w 2018 roku², oraz zdiagnozowane potrzeby dzieci. Do jego realizacji zalecane są efektywne, cenione przez nauczycieli i nowatorskie metody pracy.

Program „Drużyna marzeń” zapewnia rozwój wszystkich kompetencji kluczowych:

1. w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
2. językowych;
3. matematycznych oraz w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii;
4. cyfrowych;
5. osobistych, społecznych i w zakresie uczenia się;
6. obywatelskich;
7. w zakresie przedsiębiorczości;
8. w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Dbając o zdobywanie umiejętności zapewniających dzieciom dobre funkcjonowanie w obecnej rzeczywistości i przyszłości, program w równym stopniu sprzyja rozwijaniu tzw. umiejętności akademickich, takich jak: liczenie, czytanie, wiedza o otaczającym świecie, a także umiejętności społeczno-emocjonalnych. W rozwoju kompetencji matematycznych wykorzystuje lubianą przez nauczycieli, sprawdzoną i efektywną edukację matematyczną według koncepcji prof. Edyty Gruszczycy-Kolczyńskiej, naukę kodowania i rozwijanie myślenia logicznego. Program kładzie nacisk na znaczenie kompetencji społecznych, które są fundamentem dobrego funkcjonowania każdego dziecka zarówno w rodzinie, jak i poza nią: w przedszkolu, szkole, a w przyszłości – w pracy zawodowej. Niedostatki w tym zakresie są często przyczyną nieporozumień i konfliktów wśród dzieci, podczas gdy umiejętne komunikowanie swoich potrzeb, bez krzywdzenia i atakowania innych, sprzyja nawiązaniu dobrych relacji. Program zwraca uwagę na to, że problemy w funkcjonowaniu dzieci w środowisku przedszkolnym wiążą się nie tylko – jak opisują to twórcy Treningu Umiejętności Społecznych (TUS)³ – z „nadwyżką

² Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz.U. UE z dnia 4 czerwca 2018 r.).

³ E. McGinnis, A.P. Goldstein, *Skillstreaming. Kształtowanie umiejętności ucznia*, Warszawa 2001.

behawioralną” w zakresie ich rozwoju (co przejawia się nadmierną ruchliwością, wrażliwością układu nerwowego), lecz także z „behawioralnym deficytem” (brakami w zakresie umiejętności społecznych). Z pierwszego rodzaju przyczyn trudnych zachowań dzieci nauczyciele doskonale zdają sobie sprawę. Warto jednak zwrócić uwagę, że takie zachowania mogą być także spowodowane brakiem konkretnych umiejętności. Oprócz rozwijania umiejętności społecznych w toku codziennego współdziałania z innymi dziećmi i dorosłymi, obserwowania i naśladowania ich, program zachęca do systematycznego, przemyślanego i celowego uczenia dzieci konkretnych umiejętności. Mają temu służyć elementy Treningu Umiejętności Społecznych. Dzieciom przejawiającym trudności w kontaktach interpersonalnych pomoże to zdobyć konkretne umiejętności, a pozostałym – podnieść poziom tych umiejętności.

Nauczyciele pracujący w przedszkolu zauważają, że coraz więcej dzieci przejawia różnorodne trudności przetwarzania sensorycznego. Z tego powodu program kładzie nacisk na znaczenie zmysłów w nauce i proponuje sposoby pokonywania trudności związanych z zaburzeniami przetwarzania sensorycznego. W celu profilaktyki zaburzeń integracji sensorycznej oraz rozwoju kreatywności i ekspresji kulturalnej dzieci program zachęca do zabaw z wykorzystaniem pomocy powszechnie dostępnych w każdym przedszkolu. Pokazuje, jak każdy nauczyciel (nie terapeuta) może uwrażliwiać zmysły swoich podopiecznych i usprawniać przetwarzanie odbieranych bodźców. Zachęca do zapewnienia dzieciom jak największej ilości ruchu (najlepiej na świeżym powietrzu) oraz angażowania wszystkich zmysłów podczas pobytu dziecka w przedszkolu, zarówno w trakcie zajęć, jak i zabaw. Takie podejście sprzyja doskonaleniu przetwarzania zmysłowego u tych dzieci, u których jest ono prawidłowe, oraz wspieraniu integracji sensorycznej w przypadkach, gdy jest ona zaburzona.

Program uwzględnia znaczenie rozwoju inicjatywności i przedsiębiorczości dzieci, dokonującego się za pomocą wdrażania ich do samodzielności i współodpowiedzialności za funkcjonowanie grupy przedszkolnej w duchu pozytywnej dyscypliny. Wspiera także rozpoznawanie przez dzieci swoich mocnych stron i zainteresowań oraz zapoznaje przedszkolaki z pracą ludzi różnych zawodów, aby ułatwić preorientację zawodową. Przywiązuje dużą wagę do rozwijania samoświadomości i adekwatnej samooceny poprzez odpowiednie podejście do popełniania błędów, które traktowane są jako okazja do nauki. Głównym celem każdego nauczyciela powinno być rozwinięcie u dziecka pozytywnego obrazu samego siebie, mimo że nie we wszystkim jest ono doskonałe i nie wszystko zawsze mu się udaje. Dzieci uczą się o sobie na podstawie reakcji osób dorosłych; opinię o sobie

tworzą na podstawie tego, jak dorośli się do nich zwracają i co do nich mówią. Niezwykle istotne jest, czy reakcję dorosłego można zinterpretować jako „ufam ci, wiem, że sobie poradzisz”, czy też „zrobię to za ciebie, bo ty nie dasz sobie z tym rady, nic ci nie wychodzi”.

Dbając o wszechstronny rozwój dziecka, program zwraca uwagę na jego podmiotowość oraz rozwój w duchu wartości uniwersalnych. Zgodnie z celami wychowania przedszkolnego zawartymi w podstawie programowej przedszkole powinno umożliwić wychowankom gromadzenie doświadczeń prowadzących do poznania takich wartości, jak: prawda, dobro i piękno. Szczególne znaczenie w realizacji programu i zamierzonych celów ma postawa nauczyciela, który jest wzorem dla dzieci oraz modeluje ich umiejętności społeczne i przejmowane wartości. Jest on dla dziecka źródłem doświadczania wartości poprzez postawę, jaką prezentuje. Ta świadomość powinna mu towarzyszyć podczas pracy. Przedszkole musi być miejscem, w którym dziecko doświadcza wartości, poznaje je, a wraz z wiekiem tworzy własny system wartości, którym będzie się kierować w życiu.

Niniejszy program kładzie szczególny akcent na podmiotowe traktowanie dziecka, podążanie za jego potrzebami i zainteresowaniami, rozwijanie umiejętności społecznych, naukę komunikacji, profilaktykę zaburzeń przetwarzania sensorycznego, pomoc w dostrzeganiu i rozwijaniu mocnych stron dziecka. Cele te są realizowane z wykorzystaniem najnowszej wiedzy psychologicznej i pedagogicznej oraz nowoczesnych metod pracy, zwłaszcza metod aktywizujących. Daje to nauczycielom możliwość wykorzystania umiejętności zdobywanych w trakcie doskonalenia zawodowego, dotyczących zarówno specjalnych potrzeb edukacyjnych dzieci (integracji sensorycznej, terapii ręki), jak i wspierania zdolności dzieci poprzez rozwijanie ich umiejętności matematycznych, kreatywności i uzdolnień artystycznych.

Nauczyciel realizujący ten program powinien być świadomy, że najważniejszym warunkiem osiągnięcia celów w nim zawartych, a więc jego skuteczności, jest zbudowanie relacji z dzieckiem. Nawet najnowocześniejsze, najpopularniejsze metody stosowane w pracy z dzieckiem nie będą skuteczne, jeśli nie będzie ono miało poczucia, że nauczycielowi na nim zależy, że jest dla niego ważne, że jest akceptowane nawet wtedy, gdy nauczyciel nie pochwała jego zachowania. Psychologowie i pedagodzy udowodnili, że pozytywne relacje nauczyciela z dzieckiem sprzyjają zmianie jego zachowania, dlatego każdy nauczyciel, rozpoczynając realizację tego programu, powinien przeanalizować swoje relacje z dziećmi, zwłaszcza przejawiającymi trudne zachowania. Niech towarzyszy mu świadomość, że pierwszym krokiem, od którego należy rozpocząć realizację tego programu, jest zbudowanie pozytywnej relacji z dzieckiem.

I. Założenia teoretyczne programu

Świat, w którym żyjemy, to rzeczywistość oferująca ogromne możliwości w zakresie kształcenia, pracy, wypoczynku, konsumpcji. Z jednej strony jest to wspaniała perspektywa, z drugiej strony wiąże się ona z koniecznością ciągłego dokonywania wyborów spośród wielości ofert. To z kolei wymaga od każdego człowieka różnicznymi umiejętnościami: analizy, selekcji informacji, krytycyzmu w podejściu do zalewających nas ze wszystkich stron ofert i reklam, przewidywania, szybkiego podejmowania decyzji, twórczego myślenia, rozumienia i przetwarzania informacji oraz odpowiedzialności.

Aby dokonać trafnych wyborów, trzeba dobrze znać własne możliwości, potrzeby i wartości, którymi kierujemy się w życiu. Trzeba też mieć adekwatną samoocenę, wiarę w siebie, odwagę w podejmowaniu decyzji. Zadaniem edukacji jest przygotowanie dziecka do życia. W związku z tym należy ukształtować w nim cechy, które pomogą mu się odnaleźć w aktualnej rzeczywistości i sprostać jej wyzwaniom.

1. Podmiotowość dziecka

Zadaniem nauczyciela jest pomóc dziecku rozpoznać swoje predyspozycje, rozwijać wiarę w swoje możliwości, wzmacniać samoocenę i budować poczucie sprawczości. Dziecko powinno mieć możliwość dokonywania wyborów i ponoszenia za nie odpowiedzialności. Nauczyciel musi zrezygnować z autorytarnego traktowania dziecka, wydawania mu poleceń i oczekiwania ich bezrefleksyjnego wypełniania. Należy porzucić powielane schematy i stereotypy, bierne podejście do rozwiązywania problemów. Istotą oddziaływań nauczyciela powinno się stać podmiotowe traktowanie dziecka, a więc „rozwijanie jego możliwości indywidualnych i społecznych, rozwój kompetencji do komunikowania się, konstruowania wiedzy i podejmowania nowych wyzwań w zgodzie ze wspólnotowym życiem”⁴.

Podmiotowe podejście do dziecka polega przede wszystkim na akceptacji dziecka takim, jakie ono jest – bez uprzedzeń. Pozwoli to na stworzenie atmosfery

zapewniającej mu poczucie bezpieczeństwa poprzez szanowanie jego godności, indywidualności, potrzeb rozwojowych oraz wyzwianie jego wielostronnej działalności. Dając dzieciom swobodę w podejmowaniu decyzji, należy zwrócić uwagę na zachowanie równowagi między samorealizacją a wartościami prospołecznymi, dlatego niezbędne jest równoczesne nauczanie i przekazywanie wartości, którymi dzieci powinny się kierować w osobistych wyborach. Nauczyciel podmiotowo traktujący swoich wychowanków stwarza im możliwość:

- dobrowolnego i swobodnego podejmowania działań;
- poszukiwania sposobów rozwiązywania zadań;
- samodzielnego oceniania wykonanych zadań i osiągniętych rezultatów⁵.

Nauczyciel taki powinien odznaczać się empatią w stosunku do dziecka, wczuwać się w jego przeżycia, starać się zrozumieć jego zachowanie – czym jest ono spowodowane, jakie potrzeby dziecka stanowią podłoże jego zachowania. Podmiotowe traktowanie dziecka to pozwalanie mu na bycie sobą, podejmowanie autonomicznych decyzji, zachowywanie się zgodnie z cechami osobowości i poziomem rozwoju adekwatnym do wieku.

Taki stosunek do dziecka pozwala mu poczuć własną sprawczość, napełnia je wiarą we własne możliwości poznawcze i działania. Podejście to jest ściśle związane z konstruktywistyczną teorią uczenia się, na której oparta jest obecna podstawa programowa wychowania przedszkolnego. Według konstruktywizmu wiedza nie jest przekazywana dziecku przez nauczyciela, lecz tworzona przez każdego człowieka indywidualnie na drodze własnego doświadczenia, poddawane weryfikacji. Zgodnie z tym założeniem nauczyciel jest osobą, która stwarza dziecku środowisko sprzyjające nabywaniu doświadczeń i wiedzy. Dziecko poprzez indywidualnie podejmowaną aktywność tworzy swoją bazę wiedzy o świecie. Gdy dostaje możliwość samodzielnego poznawania świata i dochodzenia do wiedzy, rozwija się w nim poczucie, że potrafi zdobywać wiedzę bez pomocy, że jest skuteczne w działaniu. Istotne jest również

⁴ J. Bałachowicz, A. Witkowska-Tomaszewska, *Edukacja wczesnoszkolna w dyskursie podmiotowości*, Warszawa 2015, s. 12.

⁵ L. Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, Jelenia Góra 2012.

umożliwienie wychowankom podejmowania decyzji i dokonywania wyborów. Samodzielność uczy dziecko odpowiedzialności i samokontroli, uodparnia na stres i pomaga radzić sobie z porażkami. Życzliwość i akceptacja, okazywane przez nauczyciela dziecku, sprzyjają jego odwadze w zadawaniu pytań i prośbieniu o pomoc, gdy nie może sobie poradzić z wykonaniem zadania. Ważne w procesie rozwoju podmiotowości dziecka są: właściwa organizacja procesu wychowawczo-dydaktycznego i tworzenie warunków do wszechstronnej, samodzielnej aktywności dziecka.

Prof. Dorota Klus-Stańska wymienia dziewięć najistotniejszych założeń dydaktyki realizowanej na podstawie konstruktywistycznej teorii uczenia się:

1. Punktem wyjścia uczenia się jest zawsze aktywność dziecka, co oznacza, że zanim nauczyciel wyjaśni dziecku sposób rozwiązania zadania, powinien dać mu szansę na podjęcie samodzielnych prób jego wykonania.
2. Kluczowe w nauczaniu jest stawianie dziecka w sytuacjach problemowych, ponieważ mózg nie jest organem stworzonym do zapamiętywania, lecz szukania reguł, powiązań, rozwiązywania problemów.
3. Dla wsparcia uczenia się ważna jest znajomość przed-wiedzy dziecka, dlatego przed przygotowaniem scenariusza zajęć, przed wymyśleniem sytuacji edukacyjnych nauczyciel powinien się dowiedzieć, co dzieci już na dany temat wiedzą. Próby zainteresowania dzieci czymś, co od dawna jest dla nich oczywiste, spowodują, że będą się one nudzić i stracą motywację do nauki.
4. Nauczanie polega bardziej na rozpoznawaniu przez nauczyciela, co myśli dziecko, niż skłanianiu wychowanków, aby odgadli, co ma na myśli nauczyciel. Dlatego powinien on być otwarty na pytania i na wszelkie wypowiedzi dzieci oraz podążać za ich tokiem rozumowania, zaspokajając ich ciekawość,
5. Uczenie się nie polega na przyswajaniu cudzych pojęć, tylko na społecznym negocjowaniu znaczeń. Zamiast przekazywać informacje, należy pozwolić dzieciom samodzielnie doświadczać, eksperymentować i w ten sposób zdobywać wiedzę.
6. W pamięci dziecka bardziej pozostają poznawcze procedury dojścia do wyniku niż same wyniki, co mogą poświadczyć nauczyciele wykorzystujący metody badawcze.
7. Znaczna część uczenia się zachodzi na poziomie nieświadomym, co jest szczególnie widoczne w wychowaniu przedszkolnym, kiedy dzieci uczą się przez zabawę, która jest podstawową formą pracy z dziećmi w tym wieku.
8. Błędy popełniane przez dzieci są naturalnym elementem uczenia się. Od reakcji nauczyciela na nie zależy otwartość dziecka na podejmowanie nowych

wyzwań, nierezygnowanie z wysiłku, konsekwentne dążenie do celu. „Jeśli ktoś boi się popełniania błędów, nigdy nie zrobi nic oryginalnego”⁶.

9. Planowanie nauczania jest projektowaniem okazji dydaktycznych bez możliwości określenia cząstkowych efektów. Jeśli nauczyciel jest otwarty na potrzeby i zainteresowania dziecka, będzie podążał za nimi, pomagał w odnalezieniu odpowiedzi na pytania, przez co zajęcia nie zawsze potoczą się zgodnie z jego planem, jednak na pewno będą bardziej interesujące dla dzieci i efektywniejsze, ponieważ zaspokoją ich ciekawość⁷.

Podmiotowe traktowanie wychowanka to stwarzanie mu możliwości rozwoju umiejętności interpersonalnych, takich jak: rozwiązywanie konfliktów, współpraca, komunikowanie się (słuchanie i asertywność), adaptacja do nowych warunków. Równie istotne jest kształtowanie umiejętności intrapersonalnych, związanych z wiedzą o sobie, własnych słabych i mocnych stronach. Często nauczyciele dbający o wszechstronny rozwój dziecka koncentrują się na jego słabych stronach, starając się mu pomóc w wyrównaniu braków edukacyjnych. Zapominają jednak, że sukces można odnieść, bazując jedynie na swoich mocnych stronach⁸. Dlatego w trosce o dobro dziecka należy pomóc mu odnaleźć jego zalety i je rozwijać. W podmiotowym podejściu do dziecka trzeba odkrywać jego naturalne zdolności, jego „żywiol”. Według Kena Robinsona „żywiol to miejsce, w którym spotykają się twoje naturalne uzdolnienia i osobiste pasje”⁹. Wykonywanie zawodu czy zajmowanie się tym, co stanowi nasz żywiol, jest gwarancją szczęśliwego, spełnionego życia, dlatego nauczyciel powinien być uważny na to, w czym dziecko jest dobre i jakie działania sprawiają mu przyjemność. Nie należy w tych poszukiwaniach koncentrować się jedynie na umiejętnościach szkolnych czy artystycznych. Mocną stroną dziecka mogą być jego cechy osobowości, np. umiejętności organizacyjne, empatia, przywództwo.

Ważną rolę w podmiotowym traktowaniu dziecka odgrywają kompetencje nauczyciela. Zgodnie ze wskazówkami Krystyny Żuchelkowskiej¹⁰ nauczyciel powinien:

- postrzegać dziecko jako osobę zdolną do wykorzystywania swoich możliwości i do rozwijania własnej podmiotowości;
- stosować wobec każdego dziecka indywidualny program rozwoju, gwarantujący mu osiągnięcia na miarę jego możliwości;

⁶ K. Robinson, L. Aronica, *Uchwycić żywiol. O tym, jak znalezienie pasji zmienia wszystko*, Kraków 2012, s. 72.

⁷ D. Klus-Stańska, *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*, Warszawa 2010.

⁸ M. Buckingham, *Wykorzystaj swoje silne strony*, Warszawa 2010.

⁹ K. Robinson, L. Aronica, dz. cyt., s. 12.

¹⁰ K. Żuchelkowska, *W stronę dobrej edukacji przedszkolnej*, Bydgoszcz 2017.

- rozwijać u dzieci umiejętności współżycia w grupie;
- wspierać każde dziecko w samodzielnym zdobywaniu wiedzy;
- wykorzystywać metody mające na celu wszechstronny rozwój dziecka;
- rozwijać u dzieci tolerancję i szacunek dla innych ludzi, również tych pochodzących z odmiennych kultur;
- aktywnie prowadzić proces rozwoju, wychowania, edukacji dziecka i czerpać satysfakcję z tych działań.

Otwartość na potrzeby dziecka, indywidualne podejście do niego, podmiotowe traktowanie, dawanie swobody wyboru sprawia, że dziecko będzie miało wysoką samoocenę, wiarę we własne możliwości, ciekawość i otwartość na nowe zadania, z którymi będzie sobie w stanie samodzielnie poradzić, nie zrażając się porażkami. Taki człowiek będzie z pewnością dobrze funkcjonować jako dorosła, autonomiczna osoba, a to jest przecież celem edukacji.

2. Rozwój umiejętności społecznych dziecka w wieku przedszkolnym

Dziecko nie rodzi się z gotowymi, utrwalonymi i zdeterminowanymi sposobami zachowania się, lecz rozwija te umiejętności w trakcie swojego życia. To, na ile zachowanie człowieka jest determinowane genetycznie, a na ile kształtowane przez środowisko, jest cały czas przedmiotem dyskusji psychologów. Są wśród nich skrajni zwolennicy każdego z tych poglądów. Niemniej coraz częściej badacze skłaniają się do stwierdzenia, że oba te czynniki są ze sobą spójne i równie istotne. Ludzie poprzez swoje zachowanie wpływają na kształtowanie środowiska, które z kolei oddziałuje na ich rozwój, zachowanie i postawy.

Na rozwój społeczny dziecka mają wpływ:

- czynniki biologiczne – geny przekazane przez przodków, stan zdrowia, czynniki temperamentalno-osobowościowe, poziom inteligencji (u osób z niepełnosprawnością intelektualną występują deficyty w rozwoju społecznym);
- czynniki środowiskowe – czynniki oddziałujące na dziecko w okresie prenatalnym, perinatalnym i postnatalnym (pokarm, czynniki toksyczne, stresory, uszkodzenia mechaniczne), rodzina dziecka oraz trening społeczny, odbywający się w sposób zarówno naturalny, jak i celowy;
- aktywność własna jednostki – każda osoba na skutek własnych działań może rozwijać swoje umiejętności społeczne (np. przez angażowanie się w akcje społeczne, wolontariat, kierowanie innymi, życie towarzyskie)¹¹.

¹¹ J. Węglarz, D. Bentkowska, *Trening umiejętności społecznych dzieci i młodzieży*, Gdańsk 2020.

Według teorii społecznego poznania Alberta Bandury, która jest najczęściej wykorzystywana przez współczesnych psychologów, wzory zachowań tworzymy poprzez bezpośrednie doświadczanie i obserwację (modelowanie)¹².

Bezpośrednie **doświadczanie** w uczeniu się zachowań spełnia trzy funkcje:

- informacyjną – ludzie obserwują następstwa swoich zachowań i w ten sposób zdobywają wiedzę, które zachowania są pożądane, oraz gromadzą wskazówki na przyszłość;
- motywującą – dzięki zgromadzonym doświadczeniom ludzie przewidują, jakie następstwa może wywołać ich zachowanie, jakie może przynieść konsekwencje; oczekiwane rezultaty są motywatorem przyszłych działań;
- wzmacniającą (informacyjną następstw zachowania) – zmiana zachowania nie następuje automatycznie, nieświadomie w wyniku zadziałania bodźca wzmacniającego określone zachowanie, lecz dopiero wtedy, gdy człowiek uświadamia sobie, w jakich okolicznościach i po jakich zachowaniach nastąpiło wzmocnienie, ukierunkowuje swoje przyszłe działania.

Ponieważ uczenie się poprzez własne doświadczanie, czyli metodą prób i błędów, trwałoby bardzo długo i byłoby kosztowne dla jednostki, ludzie w większej mierze uczą się poprzez **modelowanie**, czyli obserwowanie i naśladowanie zachowania innych. Zgodnie z teorią społecznego uczenia się obserwacyjne uczenie się zachodzi dzięki czterem rodzajom procesów. Są to:

1. Procesy uwagi – człowiek obserwuje zachowania innych. Ten rodzaj uczenia się jest uzależniony od spostrzegawczości jednostki. Na jej postawy ma wpływ to, z kim się ona spotyka i jakie sposoby zachowania najczęściej obserwuje. W większym stopniu przyswajane są zachowania osób, które są dla kogoś ważne.
2. Procesy przechowania / zapamiętywania – zachodzą z wykorzystaniem dwóch systemów reprezentacji: systemowego i werbalnego. Pierwszy jest charakterystyczny dla dzieci, polega na zapamiętywaniu obrazów pewnych zachowań. Drugi to zapamiętywanie instrukcji słownych, kodujących dane zachowanie. Zarówno jednej, jak i drugiej formie uczenia się sprzyjają powtórki i ćwiczenia.
3. Procesy odtwarzania motorycznego – to zastosowanie zapamiętanego działania w praktyce. Często pierwsze próby odtwarzania nie w pełni odpowiadają zapamiętanemu wzorowi, dlatego każde zachowanie wymaga doskonalenia poprzez powtarzanie, ale też otrzymywanie korygujących informacji zwrotnych.

¹² A. Bandura, *Teoria społecznego uczenia się*, Warszawa 2007.

4. Procesy motywacyjne – ludzie nie odtwarzają wszystkich zaobserwowanych zachowań; powtarzają te, po których spodziewają się nagrody. Informacje, które zachowanie ma szansę na nagrodę, wynikają z obserwacji zachowań innych oraz tego, czy przyniosły one tym osobom oczekiwany efekt.

Rozwój społeczny dziecka następuje od momentu jego narodzin. Pierwszym środowiskiem społecznym jest dla niego rodzina, a pierwszym uczuciem – przywiązanie. W tym czasie, zgodnie z poglądami Zygmunta Freuda¹³ i Jeana Piageta¹⁴, dziecko nie ma poczucia odrębności. Kształtuje się ono w pierwszych miesiącach życia. Powstaje wtedy tzw. „ja” subiektywne – dziecko zauważa, że jest odrębną jednostką, oddzieloną od otaczającego je świata. Około dwunastego miesiąca życia zaczyna rozumieć, że kiedy nie widzi matki i ojca, to nie znaczy, że oni znikają. Około połowy drugiego roku życia tworzy się tzw. „ja” obiektywne – dziecko rozpoznaje siebie w lustrze i na zdjęciach, ma świadomość, że widzi właśnie siebie. Rozumienie odrębności własnego „ja” następuje w powiązaniu z rozwojem umiejętności wyrażania emocji. Już niemowlę rozpoznaje emocje innych ludzi. Po urodzeniu dzieci okazują takie emocje, jak ból, obrzydzenie, zadowolenie. Dwu-, trzymiesięczne dziecko zaczyna okazywać złość, smutek, strach w charakterystyczny dla siebie sposób. W okresie przedszkolnym rozwijają się takie uczucia, jak poczucie winy, wstydu czy dumy. U dzieci w wieku przedszkolnym pojawia się rozumienie tego, „kim jestem”, swoich cech i ról społecznych. Najpierw, około drugiego roku życia, dzieci zauważają swoją odrębność płciową: że są chłopcem lub dziewczynką. Między czwartym a siódmym rokiem życia zaczynają zauważać swoje cechy i zdolności. Zdają sobie sprawę z tego, co im dobrze wychodzi, a z czym mają trudności. Nie mają jeszcze jednak stworzonego obrazu własnej wartości, tylko świadomość umiejętności w różnych aspektach. W tym okresie zauważają swoje miejsce w strukturze. Widoczne jest to podczas zabaw tematycznych, w których mogą odgrywać rolę szefa lub pomocnika. W grupach dzieci występują wtedy hierarchiczne struktury dominacji. Już w grupach dzieci trzy- i czteroletnich pojawia się struktura grupy, a w niej – przywódca i podwładni. Dzieci zaczynają się orientować, kogo mogą zaatakować, a komu muszą się podporządkować.

Wiek przedszkolny, począwszy od trzeciego roku życia, to czas, kiedy dziecko szuka kontaktu z rówieśnikami, więc zabawa z nimi ma dla niego ogromne znaczenie. Około trzeciego roku życia dzieci zaczynają wybierać do zabawy przedstawicieli tej samej płci. Możemy wtedy zaobserwować zawiązywanie się pierwszych przyjaźni.

Gdy dzieci mają około trzech, czterech lat, dotychczasowe zabawy wspólne (w czasie których dzieci, bawiąc się swoją zabawką, wchodziły w interakcje z innymi dziećmi) zastępowane są zabawami zespołowymi, podczas których kilkoro dzieci realizuje wspólny cel. Mogą to być zabawy konstrukcyjne lub symboliczne, polegające na odgrywaniu ról. Początkowo dzieci same przyjmują na siebie określoną rolę. Później przydzielają sobie wzajemnie role i udzielają wskazówek dotyczących zachowania odgrywanej postaci. W tym okresie dzieci lubią przebranie się w kostiumy. Jest to czas, w którym dzieci często stwarzają sobie wymyślanego przyjaciela. W wieku pięciu, sześciu lat dzieci zaczynają się bawić w zabawy oparte na regułach. Zabawy mają ogromne znaczenie dla kształtowania się umiejętności społecznych dzieci. Szczególnie ważna jest w tym okresie umiejętność wchodzenia do grupy. Badacze obserwujący dzieci zauważyli¹⁵, że te, które mają tę umiejętność, obserwują zabawę innych i włączają się do niej. Dzieci, które nie mają tej umiejętności, próbują włączyć się do zabawy, przeszkadzając czy wręcz zachowując się agresywnie. Nauczyciel dostrzegający takie zachowania dziecka, zamiast je dyscyplinować, powinien się skupić na uczeniu dziecka, w jaki sposób włączać się do zabawy.

W kontaktach dzieci w wieku przedszkolnym zauważa się zachowania agresywne. W tym czasie agresja z instrumentalnej (mającej na celu zdobycie lub zniszczenie jakiegoś przedmiotu) przeradza się w agresję wroga (wyrządzenie komuś krzywdy lub zdobycie przewagi). Wśród trzylatków agresja przybiera formę bicia, rzucania przedmiotami, czasami gryzienia. Z wiekiem, gdy następuje rozwój mowy dziecka, agresja czynna coraz częściej zanika, a jej miejsce zajmuje agresja werbalna. Ma to związek z rozwojem u dzieci rozumienia myśli i uczuć innych dzieci. Jednym z czynników wywołujących agresję jest frustracja. Dzieci rozpoczynające edukację przedszkolną są sfrustrowane, ponieważ nie otrzymują tego, co by w danej chwili chciały. Poza tym brak im jeszcze umiejętności społecznych, ułatwiających funkcjonowanie w grupie, w której się znalazły. Z czasem, gdy zdobywają nowe umiejętności, przyswajają sobie zasady panujące w grupie, więc frustracja się zmniejsza. Rodzice, którzy ulegają dzieciom pod wpływem wybuchów ich złości, utrwalają takie zachowania. Ogromną rolę w kształtowaniu się agresywnych zachowań dzieci ma modelowanie. Obserwacja agresywnych zachowań dorosłych czy innych dzieci oraz ich skuteczności w osiągnięciu zamierzonego celu ma ogromny wpływ na naśladowanie przez dzieci tych zachowań. Dzieci często powielają zachowania bohaterów oglądanych bajek,

¹³ Z. Freud, *Wstęp do psychoanalizy*, Warszawa 1984.

¹⁴ J. Piaget, *Studia z psychologii dziecka*, Warszawa 2006.

¹⁵ D. Boyd, H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, Poznań 2004.

filmów, gier komputerowych. Badania pokazują¹⁶, że dzieci agresywne źle odczytują intencje innych, dlatego jednym ze sposobów wygaszania zachowań agresywnych jest uczenie dzieci rozumienia cudzych intencji, pokazywanie, że pewne sytuacje dzieją się w trakcie zabawy nie dlatego, że ktoś chciał im zrobić krzywdę, tylko przez przypadek.

Dzieci różnią się między sobą osobowością, a więc systemem względnie stałych indywidualnych cech zachowania. Różnice w osobowości rozwijają się już w dzieciństwie. Przejawiają się w posiadaniu różnego temperamentu. Psychologowie w odmienny sposób określają cechy lub wymiary temperamentu¹⁷. Arnold H. Buss i Robert Plomin wyodrębnili trzy wymiary temperamentu: poziom aktywności, emocjonalność i umiejętności społeczne. Alexander Thomas i Stella Chess ze względu na różnice temperamentu wskazali trzy typy dzieci: łatwe, trudne i wolno rozgrzewające się. Dzieci o różnych rodzajach temperamentu już w wieku niemowlęcym różnią się sposobem zachowania. Dzieci łatwe spokojnie reagują na zmiany, szybko się do nich przystosowują, są generalnie zadowolone. Dzieci trudne reagują na wszelkie zmiany nerwowością, częściej płaczą. Dzieci wolno rozgrzewające się nie reagują tak emocjonalnie jak dzieci trudne, tylko przejawiają raczej bierny opór. Coraz więcej badań psychologicznych potwierdza stałość temperamentu przejawianego w okresie niemowlęctwa i dzieciństwa. W wieku przedszkolnym zwiększa się u dzieci umiejętność samokontroli. Zaczynają one lepiej radzić sobie z trudnymi emocjami. Badania pokazują¹⁸, że dzieci odznaczające się lepszą regulacją emocjonalną są bardziej lubiane przez rówieśników oraz że jej poziom przekłada się na zachowania agresywne w wieku kilku i kilkunastu lat. Dzieci o wybuchowym temperamencie częściej przejawiają zachowania agresywne w wieku przedszkolnym, a jako nastolatki nie przestrzegają zasad. Nie mamy wpływu na temperament odziedziczony przez dziecko, jednak zarówno rodzice, jak i nauczyciele właściwymi oddziaływaniami wychowawczymi mogą pomóc dziecku w wypracowaniu strategii radzenia sobie z trudnymi emocjami, w uświadamianiu, w jaki sposób jego reakcje i zachowanie wpływają na kontakty z rówieśnikami, jakie są ich konsekwencje.

W wieku przedszkolnym powoli zanika dziecięcy egocentryzm, którego cechą jest postrzeganie świata przez dziecko jedynie z własnej perspektywy i przekonanie, że wszyscy widzą go w ten sam sposób. Dwulatek zaczyna przejawiać zachowania altruistyczne, czyli „zamierzone, dobrowolne zachowania, których celem

jest korzyść innych”¹⁹. W tym czasie dzieci zaczynają zauważać, że inni ludzie czują coś innego niż one. Okazują współczucie, gdy ktoś jest smutny, pocieszają go. Bardziej empatyczne są dzieci, które same lepiej radzą sobie ze swoimi emocjami, szczególnie tymi trudnymi. Rozwijają się tzw. teoria umysłu – dzieci stopniowo zauważają perspektywę innej osoby. Zaczynają rozumieć, że nie sposób przewidzieć, jak w danej sytuacji zachowają się inni, że zależy to od ich przekonań i pragnień. Zjawisko to ma dwa poziomy:

1. zauważenie przez dziecko, że inni czują inaczej;
2. wykształcenie serii zasad, na podstawie których dziecko jest w stanie odkryć, co widzi i czuje druga osoba.

Pierwszym sygnałem rodzenia się teorii umysłu są udawanie i zabawa na niby, występujące u dzieci w wieku półtora roku do dwóch lat. Dziecko trzyletnie potrafi przewidzieć reakcje osób dorosłych, np. na swój płacz. Między trzecim a czwartym rokiem życia zaczyna zauważać różnicę między faktycznymi zdarzeniami a własnymi lub cudzymi przekonaniami na temat tych zdarzeń. Czterolatek rozumie perspektywę drugiej osoby i potrafi przewidzieć jej zachowanie. Zaczyna rozumieć metafory i odróżnia kłamstwo od żartu.

Ważnym krokiem w rozwoju teorii umysłu jest rozumienie emocji innych. W wieku czterech lat dzieci nazywają i rozpoznają wyrazy twarzy i sytuacje, które przedstawiają takie emocje, jak: szczęście, smutek, wściekłość, miłość, strach. Rozumieją, co, jakie wydarzenia i okoliczności spowodowały daną emocję. W tym samym czasie uczą się kontrolowania sposobu wyrażania swoich emocji, a także kontrolowania okazywania trudnych emocji. Zaczynają rozumieć, kiedy powinny się uśmiechać, pojawia się tzw. uśmiech społeczny. Jest on inny niż uśmiech wynikający z uczucia zadowolenia. Dzieci kontrolują okazywanie emocji mogących sprawić komuś przykrość. Tworzą własne sposoby okazywania emocji. Jest to związane ze zgromadzonym już przez dziecko doświadczeniem, w jaki sposób udaje mu się osiągnąć zamierzony efekt.

Można wyróżnić następujące etapy rozwoju teorii umysłu²⁰:

1. Zrozumienie, że pragnienia i potrzeby różnych ludzi mogą się od siebie różnić.
2. Zrozumienie, że różni ludzie mogą mieć odmienne przekonania na temat tej samej rzeczy lub sytuacji.
3. Zrozumienie, że ludzie mogą się mylić i nie wiedzieć, jaka jest prawda na dany temat.
4. Zrozumienie, że ludzie mogą nie wiedzieć, co jest prawdą.
5. Zrozumienie, że ludzie mogą mieć fałszywe przekonania na temat świata.

¹⁶ Tamże, s. 253.

¹⁷ Tamże, s. 178.

¹⁸ Tamże, s. 179.

¹⁹ N. Eisenberg, *Empatia i współczucie*, [w:] M. Lewiss, J.M. Haviland-Jones (red.), *Psychologia emocji*, Gdańsk 2005, s. 849.

²⁰ Za: D. Boyd, H. Bee, dz. cyt.

Budowaniu teorii umysłu służą interakcje z innymi osobami oraz rozwijanie umiejętności rozumienia emocji i perspektywy innych osób. Z rozwojem teorii umysłu bezpośrednio związane są umiejętności językowe dziecka, szczególnie znajomość takich słów, jak „chcieć”, „potrzebować”, „myśleć”, „pamiętać”, dzięki którym dziecko może wyrażać swoje pragnienia i myśli²¹.

3. Uczenie się poprzez zmysły

„Nie ma nic w umyśle, czego by nie było wcześniej w zmysłach”.

Arystoteles

Wszyscy nauczyciele pracujący w przedszkolu powinni kierować się podstawową zasadą dotyczącą uczenia się, a mianowicie, że **dziecko uczy się poprzez działanie**. Szybkość uczenia się zależy m.in. od głębokości przetwarzania informacji. Im więcej struktur w mózgu zostanie pobudzonych, a zatem im więcej zmysłów bierze udział w zdobywaniu wiedzy, tym szybsze i trwalsze jest uczenie się²². Uczymy się, poznając świat poprzez zmysły. Aby ułatwić i przyspieszyć uczenie się dzieci, nauczyciel powinien stworzyć bogate w odpowiednie bodźce środowisko uczenia się. Bodźce docierające do dziecka z różnych zmysłów są przetwarzane i integrowane w mózgu. Każdy zmysł ma swoją reprezentację w konkretnych obszarach mózgu. Ilustrują to diagramy Wildera Penfielda, kanadyjskiego neurologa²³. Umieścił on na schemacie mózgu różne części ciała człowieka, pokazując w ten sposób, które z nich mają w mózgu największą reprezentację. Jeden diagram przedstawia reprezentację w mózgu części ciała odpowiedzialnych za ruch, a drugi – za odbiór i analizę bodźców²⁴. Zdecydowanie największą miejsca w mózgu zajmują te obszary, które odbierają bodźce płynące z twarzy (zwłaszcza języka) i dłoni.

Wilder Penfield stworzył również symbol człowieka, będący ilustracją ośrodków ruchowych i czuciowych w naszym ciele. Jest to tzw. homunkulus, który przedstawia proporcje rozłożenia receptorów czuciowych i ruchowych w ciele człowieka. Homunkulus ma nieproporcjonalnie dużą twarz (w tym język) i dłonie²⁵. Z tego wniosek, że dzieci uczą się szybciej, gdy mogą dotykać przedmiotów i nimi manipulować. Potwierdza to obserwacja małego dziecka zdobywającego wiedzę o świecie

cie: wyciąga ono rękę w kierunku przedmiotów, które dostrzeże (wszystkiego musi dotknąć), manipuluje nimi, wkłada je do ust.

Wszyscy znamy pięć podstawowych zmysłów. W rzeczywistości mamy jeszcze dwa inne, mniej znane: zmysł równowagi i kinestetyczny (propriocepcji). Według Anny Jean Ayres, twórczyni teorii integracji sensorycznej (SI), najważniejsze zmysły to:

- dotyk – poprzez powierzchnię całego ciała dostarcza nam informacji o fakturze, kształcie, temperaturze, rozmiarze przedmiotów;
- zmysł równowagi (przedsionkowy) – dostarcza informacji o położeniu ciała i głowy względem powierzchni ziemi oraz o grawitacji i przestrzeni; jego ośrodek znajduje się w uchu środkowym;
- zmysł kinestetyczny (proprioceptywny) – dostarcza informacji, gdzie się znajdują różne części naszego ciała, jak są ułożone i co robią; jego receptory znajdują się w mięśniach i stawach.

Zmysły te powstają jeszcze w trakcie życia płodowego człowieka. Po narodzinach rozwijają się kolejne: wzrok, słuch, smak, węch. Zmysłami odbieramy bodźce ze środowiska, które mózg następnie rozpoznaje, segreguje, przetwarza, integruje i interpretuje. Na tej podstawie powoduje reakcję odpowiednią do potrzeb środowiska. Prawidłowy rozwój każdego dziecka uzależniony jest od właściwego odbioru bodźców, a następnie ich przetwarzania (integracji). Zależą od nich koordynacja ruchowa, planowanie ruchu (praksje), percepcja wzrokowa i słuchowa, mowa, pisanie, czytanie czy liczenie. Istnieje ścisły związek między prawidłowym przetwarzaniem zmysłowym a ewentualnymi trudnościami w uczeniu się.

Głównymi objawami zaburzeń przetwarzania sensorycznego są²⁶:

- zaburzenia modulacji sensorycznej – nieprawidłowa reakcja na bodźce; dziecko może być nadwrażliwe, podwrażliwe sensorycznie lub tzw. poszukiwaczem sensorycznym;
- zaburzenia dyskryminacji sensorycznej – problem z rozróżnianiem docierających wrażeń;
- zaburzenia motoryczne o podłożu sensorycznym – trudności w działaniu, problemy z zaplanowaniem, zorganizowaniem i przeprowadzeniem działania (zaburzenia posturalne i dyspraksja).

Rozwój integracji sensorycznej jest procesem ciągłym. Powinien być ukończony przed siódmym rokiem życia. Ta świadomość powinna towarzyszyć nauczycielom przedszkola, którzy swoimi oddziaływaniami mogą wspomóc rozwój integracji sensorycznej dzieci.

²¹ Tamże, s. 210.

²² M. Zylńska, *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Toruń 2013.

²³ Tamże, s. 77.

²⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Cortical_homunculus.

²⁵ <https://www.yogamedica.pl/wp-content/uploads/2016/09/Homunculus.jpg>.

²⁶ Kranowitz C.S., *Nie-zgrane dziecko w świecie gier i zabaw*, Gdańsk, 2012.

Integracja bodźców odbieranych przez dziecko odbywa się na czterech poziomach²⁷:

1. Integracja zmysłów, które rozwijają się najszybciej, już w życiu płodowym: dotyku, zmysłu kinestetycznego i równowagi. Zmysł dotyku pozwala dziecku ssać, potem żuć i przetykać pokarmy. Dzieci, u których system czuciowy jest zaburzony, mają problem ze ssaniem, a potem, w wieku przedszkolnym – z przeżuwaniami, co przejawia się niechęcią do niektórych potraw. Dziecko po urodzeniu potrzebuje dotyku, przytulenia. Pierwsze odczucia dotykowe dają dziecku informację o jego ciele, a zarazem o własnej odrębności i są źródłem poczucia bezpieczeństwa. Zaburzenia w tym zakresie mają wpływ na tworzenie związków emocjonalnych. Integracja wrażeń przedśionkowych i proprioceptywnych zapewnia dziecku kontrolę nad ruchami gałek ocznych: zatrzymywaniem wzroku na przedmiocie lub podążaniem za nim. Zaburzenia w tym zakresie mają wpływ na proces czytania, do którego sprawność ruchów gałek jest niezbędna. Zaburzenia w przetwarzaniu bodźców z tych dwóch zmysłów mają wpływ na ruchy posturalne. Dziecko porusza się wtedy w sposób sztywny, niezgrabny. Ma problem z utrzymaniem równowagi, również podczas siedzenia. Występuje u niego słabe napięcie mięśniowe, co utrudnia naukę pisania.
2. Tworzenie w umyśle mapy swojego ciała. Zaburzenia w tym zakresie mają wpływ na planowanie ruchów, wykonywanie złożonych zadań, jak ubieranie się, zapinanie guzików, wiązanie sznurowadeł.
3. Integracja jest procesem ciągłym. Osiągnięcie kolejnego etapu jest uwarunkowane zakończeniem poprzedniego. Aby rozwinęła się mowa, musi się rozwinąć percepcja ust i twarzy. Jeśli dziecko nie czuje, w którym miejscu znajduje się jego język, ma problem z artykulacją określonych głosek. Jego mowa jest niewyraźna, niestaranna, bełkotliwa. Podobnie sytuacja wygląda z percepcją wzrokową. Aby mogła się ona rozwinąć, dziecko musi zgromadzić wiele doświadczeń poprzez obcowanie z przedmiotami: ich dotykanie, obracanie, przenoszenie. Dzieci z zaburzeniami systemu przedśionkowego mają problemy z percepcją wzrokową, koordynacją wzrokowo-ruchową. Nie kończą prac, łatwo się rozpraszają.
4. Przy prawidłowym rozwoju integracji sensorycznej w końcowym etapie jej rozwoju następuje specjalizacja. Dotyczy ona np. tego, która ręka staje się dominująca. Dzieci z zaburzeniami integracji sensorycznej używają zamiennie dwóch rąk, nie wiedzą, która strona jest lewa, a która prawa.

²⁷ Z. Przyrowski, *Neurobiologiczne podstawy integracji sensorycznej*, Warszawa 2014.

Niezakończenie procesu integracji sensorycznej przed pójściem dziecka do szkoły będzie miało wpływ na jego naukę czytania, pisania czy liczenia, ale także spowoduje pojawienie się u dziecka takich zachowań, jak: nadpobudliwość, nieśmiałość czy agresja.

Aby pomóc dziecku, nauczyciel powinien umieć odczytać symptomy zaburzeń integracji sensorycznej oraz zapewnić dziecku właściwe wsparcie: zorganizować czas w sposób sprzyjający rozwijaniu i integracji zmysłów, przeprowadzić diagnozę i zapewnić pomoc specjalistyczną oraz w miarę możliwości stworzyć przyjazne warunki do funkcjonowania dziecka w środowisku przedszkolnym.

Poniżej przedstawiono najczęściej występujące objawy świadczące o zaburzeniu w przetwarzaniu bodźców płynących z poszczególnych zmysłów.

Zmysł dotyku

Zaburzenia objawiają się silną i trwałą tendencją do emocjonalnego i negatywnego reagowania na bodźce dotykowe. Dziecko „źle się czuje we własnej skórze”.

■ Symptomy nadwrażliwości dotykowej:

- unikanie dotyku, niechęć do nowych ubrań, niechęć do niektórych ubrań, materiałów, metek, faktur, substancji lepkich, sypkich, delikatne głaskanie się i ocieranie o miękkie tworzywa;
- lęk przed wodą, wiatrem, czesaniem włosów, zmianami temperatury.

■ Symptomy podwrażliwości dotykowej:

- pocieranie się, szczypanie, uderzanie, drapanie, rozdrapywanie ran;
- dotykanie różnych powierzchni, faktur;
- chodzenie na bosaka, rozbieranie się, szukanie doznań cieplnych.

Zmysł słuchu

■ Symptomy nadwrażliwości słuchowej:

- zatykanie uszu rękami przy głośnych dźwiękach;
- lęk przed gwałtownymi głośnymi dźwiękami, np. szczekaniem psa, odgłosami burzy, a także przed tłumem, ruchem ulicznym;
- wydawanie dźwięków i ich słuchanie.

■ Symptomy podwrażliwości słuchowej:

- wydawanie głośnych okrzyków lub wytwarzanie głośnych dźwięków za pomocą różnych przedmiotów;
- upodobanie do przysłuchiwania się przedmiotom wydającym dźwięki, jak robot kuchenny, odkurzacz, pralka, suszarka;
- przykładanie do ucha wibrujących przedmiotów.

Zmysł wzroku

- Symptomy nadwrażliwości wzrokowej:
 - unikanie bodźców wizualnych;
 - silna reakcja na jasne, ostre światło;
 - zakrywanie, mrużenie oczu.
- Symptomy podwrażliwości wzrokowej:
 - niezauważanie detali w otoczeniu, w książkach;
 - brak zainteresowania małymi obrazkami, układankami;
 - poszukiwanie stymulacji wzrokowej – obserwowanie jaskrawych obiektów;
 - oglądanie z bliskiej odległości telewizji, książek.

Zmysł węchu

- Symptomy nadwrażliwości węchowej:
 - koncentrowanie się na zapachu (odbieranie zapachu jako podstawowej cechy);
 - odczuwanie nawet delikatnych zapachów;
 - silne reagowanie na zapachy.
- Symptomy podwrażliwości węchowej:
 - wąchanie wszystkiego dookoła;
 - wąchanie mocno pachnących roślin, przedmiotów.

Zmysł równowagi

- Symptomy nadwrażliwości przedsionkowej:
 - lęk przed oderwaniem stóp od podłoża;
 - szuranie nogami;
 - choroba lokomocyjna;
 - lęk przed ruchem obrotowym i ruchem w tył;
 - strach przed upadkiem lub wysokością;
 - unikanie pozycji głową w dół (zwisanie na drążku, przewroty do tyłu);
 - niechęć do zabaw na huśtawkach, karuzeli, trampolinie;

- niechęć do zeskakiwania, wspinania się i chodzenia po murkach i krawężnikach;
- problem z oceną odległości;
- trzymanie się poręczy podczas wchodzenia po schodach;
- lęk podczas gwałtownego skręcania lub hamowania samochodu.

- Symptomy podwrażliwości przedsionkowej:
 - wzmożona potrzeba ruchu obrotowego;
 - obniżone napięcie mięśniowe w obrębie ciała i aparatu mowy;
 - utrzymywanie nieprawidłowej postawy ciała, częste potykanie się;
 - zaburzenia równowagi;
 - zaburzenia w kontroli postawy;
 - trudności we właściwym odbiorze i przetwarzaniu bodźców słuchowych i wzrokowych.

Zmysł propriocepcji

- Symptomy zaburzeń propriocepcji:
 - niekontrolowane, chaotyczne ruchy;
 - dążenie do mocnego uścisku;
 - u małych dzieci tendencja do gryzienia i szczypania siebie i innych;
 - niszczenie zabawek i przedmiotów z powodu braku kontroli nad własnym dotykiem;
 - słaba precyzja w ruchach rąk.

Zaburzenia integracji sensorycznej mogą występować u dzieci z zespołem deficytu uwagi (ADD), zespołem nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi (ADHD), zespołem Aspergera, autyzmem, zespołem Downa, alkoholowym zespołem płodowym (FAS). Są one przyczyną trudności szkolnych (trudności z czytaniem, pisanie, opóźnienia w rozwoju mowy lub w rozwoju ruchowym).

II. Cele kształcenia i wychowania

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego²⁸ określa jeden ogólny cel edukacji, którym jest „wsparcie całościowego rozwoju dziecka. Wsparcie to jest realizowane przez proces opieki, wychowania i nauczania – uczenia się”. Celem edukacji jest umożliwienie dziecku odkrywania własnych możliwości, sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń w duchu wartości uniwersalnych: prawdy, dobra i piękna. Efektem edukacji przedszkolnej jest osiągnięcie przez dziecko gotowości do podjęcia nauki w szkole.

1. Ogólne cele kształcenia i wychowania

Określając cele niniejszego programu, autorka miała na uwadze:

- cel wychowania przedszkolnego wskazany w podstawie programowej wychowania przedszkolnego;
- cztery aspekty zdobywania wiedzy (patrz: s. 15):
 - uczyć się, aby wiedzieć (wiedza „że”) – czyli zdobywanie i przechowywanie informacji;
 - uczyć się, aby działać (wiedza „jak”) – czyli umiejętność wykorzystania wiedzy teoretycznej w praktycznym działaniu;
 - uczyć się, aby żyć wspólnie – czyli przygotowanie do życia w społeczeństwie;
 - uczyć się, aby być – czyli rozumienie siebie, rozwijanie własnej osobowości na podstawie przyjmowanych wartości.

Ogólne cele programu „Drużyna marzeń” to:

- Zapewnienie wszechstronnego rozwoju umożliwiającego podjęcie nauki w szkole, przy zachowaniu równowagi w rozwoju: fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym.
- Wspieranie zdobywania wiedzy o otaczającym świecie poprzez umożliwienie interakcji ze środowiskiem społeczno-przyrodniczym.

²⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017, poz. 356).

- Rozwijanie postawy proekologicznej poprzez poznanie przyrody, budzenie przywiązania do niej, podejmowanie działań na rzecz jej ochrony.
- Budzenie wrażliwości estetycznej, dotyczącej różnych aspektów życia: własnego wyglądu, otoczenia, muzyki, słowa, sztuki.
- Rozwijanie kreatywności i twórczego myślenia.
- Rozpoznawanie i rozumienie własnych potrzeb zdrowotnych oraz czynników pozytywnie i negatywnie wpływających na zdrowie każdego człowieka.
- Kształtowanie postaw gwarantujących bezpieczeństwo własne i innych.
- Przygotowanie do życia w dynamicznie rozwijającym się świecie poprzez budzenie otwartości na zmiany, rozwijanie gotowości do poznawania i chęci do uczenia się.
- Rozpoznawanie emocji, ich nazywanie oraz poznawanie strategii radzenia sobie z nimi.
- Rozwijanie umiejętności społecznych: współpracy i komunikacji, umożliwiających dobre funkcjonowanie w społeczeństwie.
- Budzenie poczucia przynależności do rodziny, grupy przedszkolnej, swojej małej ojczyzny i kraju.
- Odnoszenie się z szacunkiem do symboli narodowych.
- Rozwijanie umiejętności formułowania jasnych wypowiedzi, komunikowania swoich potrzeb, zadawania pytań.
- Zapoznanie dzieci z różnymi zawodami i środowiskami pracy; rozwijanie ich zainteresowań i uzdolnień (w ramach preorientacji zawodowej).
- Rozwijanie kultury osobistej, poznawanie zasad *savoir-vivre*.
- Poznawanie swoich mocnych i słabych stron, zainteresowań i zdolności.
- Rozwijanie empatii i otwartości wobec potrzeb zarówno ludzi, jak i zwierząt.
- Kształtowanie otwartości na wieloznaczność i różnorodność.
- Rozwijanie rozumienia, że różni ludzie mogą mieć odmienne przekonania na temat tej samej rzeczy lub sytuacji.
- Wdrażanie do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym.

Cztery aspekty zdobywania wiedzy

uczyć się, aby wiedzieć

uczyć się, aby działać

uczyć się, aby żyć wspólnie

uczyć się, aby być

- Rozwijanie umiejętności rozwiązywania konfliktów na zasadzie *win-win* (bez przegranych).
- Wdrażanie do samodzielności w działaniu i niezależności w myśleniu.
- Rozwijanie odwagi w głoszeniu swoich poglądów.
- Poznawanie siebie, budowanie pozytywnej, obiektywnej samooceny.
- Wychowanie przez poznawanie wartości i wdrażanie do ich przestrzegania.
- Stwarzanie możliwości doświadczania, poznawania i utrwalania wiedzy podczas zabawy.
- Zdobywanie umiejętności samoregulacji i samodyscypliny.
- Doświadczanie skuteczności własnych działań.
- Przewidywanie konsekwencji własnych działań dla siebie i innych.
- Zdobywanie umiejętności planowania i odpowiedzialnego działania.
- Wykorzystywanie zdobytych wiadomości i umiejętności w sytuacjach życia codziennego.
- Rozwijanie zainteresowania zdobyciami techniki i nowoczesnymi urządzeniami, a także umiejętności właściwego z nich korzystania.

2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania oraz treści edukacyjne w odniesieniu do podstawy programowej

W programie „Drużyna marzeń” zawarto szczegółowe umiejętności dzieci w odniesieniu do wszystkich obszarów rozwojowych: fizycznego, emocjonalnego, społecznego, poznawczego, a także osiągnięć dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, sformułowanych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego (patrz: tabela s. 16–67). Dla każdej umiejętności określone zostały cztery poziomy rozwoju (podzielone

umownie według grup wiekowych dzieci: trzylatki, czterolatki, pięcioletki, sześciolatki) oraz treści edukacyjne, których zrealizowanie zapewni dziecku zdobycie danej umiejętności.

Należy pamiętać, że etapy osiągania umiejętności nie muszą się pokrywać z wiekiem dziecka, a podział na grupy wiekowe jest umowny. Rozpisanie celów szczegółowych na etapy edukacyjne ułatwi planowanie pracy nauczycielom, którzy muszą jednocześnie pamiętać o indywidualizacji pracy z dziećmi zgodnie z ich możliwościami i potrzebami rozwojowymi, zdiagnozowanymi w trakcie obserwacji pedagogicznych.

Podczas planowania pracy na dany miesiąc nauczyciel ustala cele ogólne, które będzie realizował, zgodne z zapisami w podstawie programowej. Analizując tabelę, ma jasność, jakie cele szczegółowe powinien zrealizować, aby dziecko zdobyło daną umiejętność i wiedzę, oraz jakie treści edukacyjne mu to umożliwią. Podział na etapy osiągania danej umiejętności ułatwi – szczególnie młodym nauczycielom – rozpoznanie, na jakim etapie zdobywania każdej umiejętności jest dziecko. Dopiero po osiągnięciu wcześniejszego etapu można uczyć je umiejętności przewidzianych na kolejnym etapie. Jeśli nauczyciel chce np. zrealizować zapis z podstawy programowej: „zgłasza potrzeby fizjologiczne, samodzielnie wykonuje podstawowe czynności higieniczne”, jednym z celów szczegółowych będzie „samodzielne mycie zębów”. Na kolejnych etapach edukacyjnych dziecko osiąga inne umiejętności związane z tym celem edukacyjnym. I tak: trzylatek myje zęby z pomocą nauczyciela (pomoc w nakładaniu pasty); czterolatek samodzielnie myje zęby pod nadzorem nauczyciela; pięcioletek samodzielnie i poprawnie myje zęby; sześciolatek rozumie znaczenie higieny jamy ustnej, wie, że należy myć zęby kilkakrotnie w ciągu dnia, rozumie potrzebę wizyt kontrolnych u stomatologa.

SZCZEGÓŁOWE CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA ORAZ TREŚCI EDUKACYJNE W ODNIESIENIU DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>1) Zgłasza potrzeby fizjologiczne, samodzielnie wykonuje podstawowe czynności higieniczne.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Samodzielne, kulturalne korzystanie z toalety. • Mycie rąk: przed posiłkami i po nich, po zajęciach plastycznych, po pobycie na dworze, po skorzystaniu z toalety. • Dbanie o wygląd i czystość osobistą. • Korzystanie z przyborów toaletowych zgodnie z ich przeznaczeniem. • Używanie tylko osobistych przyborów. • Samodzielne, prawidłowe mycie zębów. • Higiena narządów zmysłów. • Zapobieganie infekcjom. • Kultura osobista. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pamięta o skorzystaniu z toalety; • zachowuje kolejne etapy mycia rąk: <ul style="list-style-type: none"> – podciąga rękawy; – odkręca wodę; – korzysta z mydła; – płucze ręce; – strząsa wodę; – suszy dłonie; • myje zęby z pomocą nauczyciela (nakładanie pasty); • wie, do czego służą różne przybory toaletowe; • wie, że nie należy używać cudzych przedmiotów toaletowych; • samodzielnie korzysta z toalety: <ul style="list-style-type: none"> – zdejmuje i wkłada ubranie; – korzysta z papieru toaletowego; – spuszcza wodę; – myje ręce po skorzystaniu z toalety; • potrafi skorzystać z chusteczki higienicznej; • nabiera nawyku zasłaniania ust podczas kaszlu oraz nosa i ust podczas kichania; • uczy się prawidłowego oddychania (przez nos); • uczy się dbania o własny wzrok, przestrzegając zasady niedotykania oczu brudnymi rękami; • przestrzega zasady niewkładania ciał obcych do nosa, gardła, uszu; • mówi umiarkowanym głosem (z odpowiednim napięciem); • informuje nauczyciela o złym samopoczuciu. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • samodzielnie i poprawnie korzysta z toalety; • samodzielnie i poprawnie myje ręce i twarz; • samodzielnie myje zęby pod nadzorem nauczyciela; • wie, że należy codziennie myć całe ciało; • myje ręce przed posiłkami, po powrocie z dworu, po zajęciach plastycznych i po skorzystaniu z toalety; • samodzielnie i poprawnie korzysta z chusteczek higienicznych;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> rozumie znaczenie prawidłowego oddychania; dba o wzrok, przestrzegając zasady oglądania książek przy odpowiednim świetle; wie, że hałas ma zły wpływ na słuch. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> samodzielnie i poprawnie myje ręce, zachowując porządek w łazience; samodzielnie i poprawnie myje zęby; rozumie konieczność mycia rąk przed posiłkami, po skorzystaniu z toalety, po pracach plastycznych i powrocie z dworu; rozumie konieczność dbania o czystość osobistą; używa odpowiedniej ilości mydła; wie, że trzeba się chronić przed promieniowaniem UV, nosząc okulary przeciwsłoneczne i nakrycie głowy; wie, jak się zachować w przypadku skaleczenia; wie, że należy zachować odpowiednią odległość od monitora, oglądając telewizję lub grając na komputerze; wie, że długotrwałe oglądanie telewizji i gra na komputerze są niekorzystne dla zdrowia. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> pamięta o skorzystaniu z toalety przed wyjściem na spacer, na wycieczkę do kina itd.; wie, kiedy należy myć ręce, i samodzielnie podejmuje tę czynność; rozumie znaczenie higieny jamy ustnej; wie, że należy myć zęby kilkakrotnie w ciągu dnia; potrafi kulturalnie korzystać z chusteczek; zasłania nos i usta podczas kichania, a usta podczas kaszlu lub ziewania; dba o schludny wygląd: poprawia uczesanie, myje się i zmienia ubrania na czyste w razie potrzeby; rozumie potrzebę wizyt kontrolnych u okulisty i stomatologa.
2) Wykonuje czynności samoobsługowe: ubieranie się i roz-bieranie, w tym czynności precy-zyjne, np. zapinanie guzików, wiązanie sznurowadeł.	<ul style="list-style-type: none"> Samodzielne ubieranie się i rozbieranie. Dbanie o swoje rzeczy. Zachowanie porządku na półce. Ubieranie się stosownie do pogody. Ubieranie się stosownie do okoliczności (elegancki strój do teatru i na uroczystości przedszkolne). 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> samodzielnie zdejmuje kurtkę, czapkę, szalik, buty i odkłada je na swoją półkę w szatni; samodzielnie wkłada buty (bez zapinania); zdejmuje ubrania przed leżakowaniem; samodzielnie wkłada ubrania przygotowane przez nauczyciela (wywroczone na prawą stronę); odkłada swoje ubrania na wyznaczone miejsce; rozpoznaje swoje ubrania (wie, w co było ubrane w danym dniu).

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> zakłada kurtkę tylko z niewielką pomocą nauczyciela; zakłada czapkę i szalik; wkłada każdy z butów na odpowiednią nogę; samodzielnie zdejmuje i wkłada ubranie; wie, czy jest mu za ciepło lub za zimno; wie, że należy się chronić przed intensywnym słońcem. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wkłada kurtkę, zapina suwak i guziki; samodzielnie, poprawnie wkłada i zapina buty; rozbiera się, gdy jest mu za ciepło, i ubiera, gdy jest mu za zimno. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> samodzielnie ubiera się i rozbiera, zapinając i rozpinając guziki oraz zawiązując sznurówki; potrafi się ubrać adekwatnie do pogody; dba o porządek na swojej półce w szatni; składa swoje ubrania; dba o osobiste rzeczy w przedszkolu i poza nim, np. na wycieczkach; pilnuje swoich rzeczy w czasie wycieczek poza teren przedszkola, nie gubi ich; wie, że zbyt ciepło ubieranie się nie służy zdrowiu; wie, co oznacza hartowanie się; rozumie potrzebę pobytu na dworze o każdej porze roku i przy różnej pogodzie; wie, że należy się ubierać stosownie do okoliczności – inaczej do teatru, na uroczystości, a inaczej na plac zabaw.
3) Spożywa posiłki z użyciem sztućców, nakrywa do stołu i sprząta po posiłku.	<ul style="list-style-type: none"> Umiejętne i kulturalne spożywanie posiłków. Nakrywanie do stołu i sprzątanie po posiłku. Dokładne gryzienie posiłków. Przezwyczajanie niechęci do niektórych potraw. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> samodzielnie zjada posiłek z użyciem łyżki i widelca; umiejętnie pije z kubka; siada do stolika w porze posiłków; siedzi spokojnie podczas całego posiłku; próbuje nowych potraw, pokonując uprzedzenia;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
	<ul style="list-style-type: none"> Przestrzeganie zakazów spożywania niektórych produktów w przypadku alergii. Zdrowe i racjonalne odżywianie się. Mycie owoców i warzyw przed spożyciem. Picie wody między posiłkami. Samodzielne przygotowywanie kanapek, prostych posiłków. 	<ul style="list-style-type: none"> dokładnie gryzie potrawy; wie, że owoce i warzywa trzeba myć przed spożyciem; wie, że owoce i warzywa są zdrowe i należy je jeść; wie, że słodczyce jedzone w nadmiarze są niezdrowe. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> umie w spokoju zjeść posiłek (nie kręci się, nie błaznuje); zachowuje czystość i estetykę na stole podczas posiłku (nie rozrzuca jedzenia); rozmawia podczas posiłku umiarkowanym tonem głosu; przysuwa krzeselko do stołu po skończonym posiłku; kulturalnie zjada posiłek (nie rozmawia z pełnymi ustami); rozumie konieczność spożywania potraw niezbędnych dla zdrowia (owoców i warzyw, ryb); wie, że należy często pić wodę i że gazowane, słodzone napoje są niezdrowe; wie, czego nie może jeść w przypadku alergii, i przestrzega tej zasady. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> pomaga w rozdawaniu posiłku i sprzątanii po nim; spokojnie siedzi podczas posiłku; poznaje zasady <i>savoir-vivre</i>; samodzielnie nakłada posiłek na talerz, przygotowuje kanapki, używając zdrowych produktów; odróżnia zdrowe produkty żywnościowe od niezdrowych; wie, jakie znaczenie dla zdrowia ma właściwe odżywianie się. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> posługuje się łyżką, widelcem i nożem; korzysta z serwetek; zachowuje zasady <i>savoir-vivre</i> podczas posiłku: nie trzyma łokci na stole, nie młaska, nie mówi z pełnymi ustami; pełni dyżury przy rozdawaniu posiłków; zna piramidę żywieniową i zasady zdrowego odżywiania się; wykonuje proste potrawy z pomocą nauczyciela.

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
4) Komunikuje potrzebę ruchu, odpoczynku itp.	<ul style="list-style-type: none"> • Odpoczynek po obiedzie. • Korzystanie z miejsca odpoczynku w ciągu dnia w razie potrzeby. • Samodzielne planowanie i organizowanie czasu wolnego. • Codzienny pobyt na świeżym powietrzu. • Znaczenie ruchu dla zdrowia człowieka. • Regulowanie ilości wysiłku fizycznego w zależności od własnych możliwości. • Samodzielna organizacja zabaw ruchowych. • Rozwijanie zainteresowania turystyką. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • odpoczywa po posiłku na leżaku; • w czasie dnia, gdy jest zmęczone, korzysta z miejsca odpoczynku w sali; • podejmuje spontaniczne zabawy ruchowe. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • odpoczywa po obiedzie, słuchając muzyki relaksacyjnej lub literatury czytanej przez nauczyciela; • wie, które miejsce jest przeznaczone na odpoczynek, a w których miejscach przedszkola można biegać i korzystać z urządzeń sportowych; • podejmuje zabawy ruchowe z użyciem przyborów; • wie, że ruch jest korzystny dla zdrowia. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • komunikuje potrzebę zabawy ruchowej; • bierze udział w zabawach ruchowych organizowanych wspólnie z innymi dziećmi; • potrafi zdecydować o odpoczynku, gdy jest zmęczone, spocone; • rozumie potrzebę odpoczynku podczas pobytu w przedszkolu; • zna różne formy turystyki, np. jazda na rowerze, wycieczki górskie.
5) Uczestniczy w zabawach ruchowych, w tym rytmicznych, muzycznych, naśladowczych, z przyborami lub bez nich;	<ul style="list-style-type: none"> • Udział w zabawach ruchowych: orientacyjno-porządkowych, z elementami czworakowania, bieżnych, z elementami rzutu, celowania, toczenia. • Właściwe i bezpieczne korzystanie z przyborów i sprzętu sportowego. • Udział w zajęciach rytmicznych. • Poznawanie dyscyplin sportowych. 	<p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • w spokoju odpoczywa po obiedzie; • samodzielnie podejmuje zabawy ruchowe, organizuje je; • rozumie znaczenie powiedzenia „ruch to zdrowie”; • wie, jak się przygotować na wyjazd w góry, nad morze, na wieś, nad jezioro; • zna zasady bezpiecznego zachowania się nad wodą, na wsi i w górach. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • uczestniczy w zabawach ruchowych: <ul style="list-style-type: none"> – orientacyjno-porządkowych: <ul style="list-style-type: none"> • reaguje na sygnał; • słucha poleceń; • ustawia się w gromadce, rzędzie, parze i kole; • chodzi w parze z innym dzieckiem;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>wykonuje różne formy ruchu: bieżne, skoczne, z czworakowaniem, rzutne.</p>		<ul style="list-style-type: none"> – na czworakach: <ul style="list-style-type: none"> • chodzi na czworakach ze wsparciem na całych dłoniach i palcach stóp; • naśladuje chód zwierząt; • przechodzi pod przeszkodami; – bieżnych: <ul style="list-style-type: none"> • biega bez potrącania innych, do przodu, do wyznaczonego miejsca; – z elementami rzutu, celowania, toczenia i noszenia: <ul style="list-style-type: none"> • swobodnie podrzuca woreczki, piłki, materiał przyrodniczy różnej wielkości i rzuca nimi w dowolnym kierunku; • rzuca oburącz lub jedną ręką do celu; • toczy piłki w zabawie; – na śniegu: <ul style="list-style-type: none"> • wydeptuje ścieżki; • lepi kulki; – przy akompaniamencie dowolnego instrumentu. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • uczestniczy w zabawach ruchowych: <ul style="list-style-type: none"> – orientacyjno-porządkowych: <ul style="list-style-type: none"> • na sygnał ustawia się w rzędzie, szeregu, w wyznaczonym miejscu, np. wzdłuż linii; – na czworakach: <ul style="list-style-type: none"> • czworakuje między przeszkodami, także pokonując je; – bieżnych: <ul style="list-style-type: none"> • biega do wyznaczonego miejsca, pokonując przeszkody, wykonując dodatkowe zadania; • biega, zatrzymując się w trakcie biegu i zmieniając kierunek; – z elementami rzutu, celowania: <ul style="list-style-type: none"> • podrzuca przybory oburącz lub ręką lewą i prawą na przemian i rzuca przyborami do celu; • przyjmuje prawidłową postawę podczas rzutu (ramię uniesione wysoko); • toczy obręcz, kółka, krawężki; – rytmicznych: <ul style="list-style-type: none"> • stara się poruszać zgodnie z rytmem; • zna popularne dyscypliny sportowe.

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w: <ul style="list-style-type: none"> – zabawach i ćwiczeniach orientacyjno-porządkowych: <ul style="list-style-type: none"> • szybko reaguje na różnorodne sygnały (dźwiękowy, gest, polecenie); • sprawnie ustawia się w kole, szeregu, rzędzie; • podskakuje z nogi na nogę; • porusza się krokiem dostawnym; – zabawach i ćwiczeniach na czworakach: <ul style="list-style-type: none"> • czworakuje w różnych kierunkach; • pokonuje różne przeszkody; • czworakuje po laweczce; – zabawach bieżnych: <ul style="list-style-type: none"> • biega w różnych kierunkach, również w grupie; • bierze udział w wyścigach; • biegnie przez dłuższy odcinek do wyznaczonego miejsca; – zabawach z elementami rzutu, celowania, toczenia: <ul style="list-style-type: none"> • rzuca i chwytą różne przybory na zmianę ręką lewą i prawą; • chwytą piłkę oburącz; • toczy piłki i obręcze, omijając przeszkody; • biegnie za toczącym się przyborem; – zajęciach rytmicznych: <ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w zabawach rytmicznych; • bierze udział w zabawach z elementami tańca; • uczy się pokonywania słabości i ograniczeń własnego ciała; • uczy się wytrwałości; • zna znaczenie powiedzenia „trening czyni mistrza”.
		<p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w: <ul style="list-style-type: none"> – ćwiczeniach orientacyjno-porządkowych: <ul style="list-style-type: none"> • sprawnie ustawia się na sygnał w dwuszeregu, rzędzie, parach i sprawnie zmienia miejsca i ustawienia; – zabawach i ćwiczeniach bieżnych: <ul style="list-style-type: none"> • biega na dłuższych odcinkach; • bierze udział w wyścigach, sztafetach;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
6) Inicjuje zabawy konstrukcyjne, majsterkuje, buduje, wykorzystując zabawki, materiały użytkowe, w tym materiał naturalny.	<ul style="list-style-type: none"> • Działalność konstrukcyjna z użyciem różnych rodzajów klocków i materiałów. • Rozwijanie inwencji twórczej. • Właściwe i bezpieczne posługiwanie się podstawowymi narzędziami. • Udział w naprawianiu zabawek. • Organizowanie sobie miejsca pracy (przygotowywanie odpowiednich materiałów i narzędzi). • Przestrzeganie zasady oszczędnego gospodarowania materiałami. • Poznawanie działania urządzeń, w których wykorzystano mechanizm mieszania (mikser, blender, robot kuchenny). • Konstruowanie prostych urządzeń: wędki, kolowrotka, studni z kolowrotkiem itp. 	<ul style="list-style-type: none"> – ćwiczeniach na czworakach: <ul style="list-style-type: none"> • chodzi na czworakach do przodu, tyłu, zmieniając kierunek; • ściga się na czworakach; – biegach: <ul style="list-style-type: none"> • biega, także wykonując dodatkowe zadania; • współzawodniczy z rówieśnikami indywidualnie i zespołowo; – ćwiczeniach z elementami rzutu, toczenia i celowania: <ul style="list-style-type: none"> • rzuca i chwyta różne przedmioty w ruchu; – zajęciach rytmicznych: <ul style="list-style-type: none"> • odtwarza muzykę, używając różnorodnych, płynnych ruchów; • bierze udział w zabawach tanecznych; • zna różne dyscypliny sportowe i najważniejsze zasady w nich obowiązujące oraz sprzęt wykorzystywany do ich uprawiania; • rozpoznaje własne predyspozycje sportowe; • uprawia w miarę możliwości sport (gra w piłkę nożną, jeździ na nartach, tyżwach itp.); • śledzi ważne wydarzenia sportowe.
		<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • buduje proste budowle z różnego rodzaju klocków; • wkłada jedne przedmioty w drugie; • przygląda się maszynom, urządzeniom ułatwiającym życie człowieka, jak odkurzacz, żelazko, pralka. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • buduje bardziej złożone konstrukcje z klocków; • łączy tworzywo przyrodnicze z papierem; • tworzy prace przestrzenne, łącząc gotowe elementy; • oszczędnie gospodaruje materiałem plastycznym i konstrukcyjnym. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • majsterkuje z wykorzystaniem klocków i narzędzi dla dzieci (skręca śrubki); • wykorzystuje klocki przybijanki; • układa kompozycje z układanek typu pinezki, mozaiki; • łączy różne materiały, np. pudełka, wykonując prace plastyczne;

II. Cele kształcenia i wychowania

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> • w sposób bezpieczny posługuje się narzędziami; • samodzielnie przygotowuje sobie niektóre materiały i przybory; • poznaje za pomocą ilustracji, filmów itp. środki transportu niedostępne dla bezpośredniej obserwacji; • poznaje różne źródła energii (prąd elektryczny, ropa naftowa, wiatr, woda); • poznaje urządzenia techniczne usprawniające pracę w gospodarstwie domowym oraz zasady ich bezpiecznego użytkowania; • poznaje sposoby zastosowania prądu elektrycznego.
		<p>Dziecko sześciolatnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • buduje złożone budowle, np. z drobnych klocków lego; • konstruuje poruszające się maszyny z klocków; • posługuje się klockami typu „Technics”; • wykonuje konstrukcje z wykorzystaniem materiału przyrodniczego (samodzielnie wykonuje ludziki, zwierzęta z kasztanów, żółdzi, szyszek itp.); • tworzy prace z różnorodnych materiałów przemysłowych; • posługuje się zabawkami mechanicznymi; • używa w sposób właściwy prostych narzędzi podczas majsterkowania; • samodzielnie przygotowuje materiały i narzędzia potrzebne do wykonania pracy; • zna historię powstania podstawowych przedmiotów codziennego użytku; • poznaje odpowiedniki dzisiejszych urządzeń technicznych ułatwiających pracę człowieka, używane w dawnych czasach; • poznaje podstawowe informacje na temat kosmosu i pojęcia, takie jak: planeta, gwiazda, gwiazdozbiór, stacja kosmiczna, statek kosmiczny.
7) Wykonuje czynności, takie jak: sprzątanie, pakowanie, trzymanie przedmiotów jedną ręką i oburącz, małych przedmiotów z wykorzystaniem	<ul style="list-style-type: none"> • Samodzielne dbanie o porządek w miejscu pracy, sali i w szafce indywidualnej. • Lepienie z różnorodnych mas plastycznych. • Gromadzenie doświadczeń polisensorycznych w czasie zabaw przedmiotami i materiałami o różnicowanej fakturze. • Wycinanie i wyrwywanie papieru. • Nawlekanie korali na sznurek. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • odkłada zabawki na wyznaczone miejsce; • odkłada swoje rysunki i prace na swoją półkę; • sprząta po sobie z pomocą osoby dorosłej; • zachowuje porządek w miejscu pracy; • rysuje z wykorzystaniem przyborów wymagających zróżnicowanego nacisku na powierzchnię; • maluje palcami i używając pędzelka lub wacika; • lepi z różnorodnych mas plastycznych;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>odpowiednio ukształtowanych chwytów dłoni; używa chwytu pisarskiego podczas rysowania, kreślenia i pierwszych prób pisania.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Obrysowywanie kształtów z pomocą szablonów. • Prawidłowe trzymanie narzędzia pisarskiego. • Rysowanie i kolorowanie z użyciem różnych przyborów. • Rysowanie i malowanie na kartkach różnej wielkości. 	<ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w zabawach paluszkowych; • ćwiczy sprawność palców poprzez udział w zabawach z użyciem spinaczy do bielizny, rwanie papieru; • prawidłowo nakleja na kartkę obrazek złożony z części; • szuka drobnych przedmiotów ukrytych w masach, kaszy, ryżu, grochu, kasztanach itp. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sprząta zabawki po skończonej zabawie oraz stolik po skończonej pracy; • wycina nożyczkami wzdłuż linii prostych; • ćwiczy chwyt pisarski; • wydziera duże elementy z papieru; • formuje kształty z mas plastycznych; • składa proste elementy z papieru; • obrysowuje proste kształty za pomocą szablonów wewnętrznych; • nawleka na sznurek grubsze elementy. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dba o porządek na stoliku podczas zajęć; • prawidłowo trzyma kredkę; • sprząta swoje przybory, miejsce pracy i zabawy; • dba o swoje rzeczy, odkłada je na swoją półkę; • wykonuje wycinanki płaskie i przestrzenne formy z papieru; • wycina nożyczkami z różnorodnych materiałów wzdłuż linii prostych i falistych; • obrysowuje kształty, korzystając z szablonów zewnętrznych. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pamięta o zachowaniu porządku w swoim otoczeniu; • wykonuje prace wymagające precyzyjnego chwytu, np. zbieranie przedmiotów i rzucanie nimi do celu; • zapełnia kontury przedmiotów małymi kawałkami wydzieranego papieru; • tworzy własne kompozycje z wykorzystaniem szablonów do obrysowywania; • tworzy własne kompozycje z wycinanych samodzielnie elementów; • sprawnie posługuje się kredkami, flamastrami, piędzlem, ołówkiem, kredą, węglem rysunkowym; • prawidłowo trzyma narzędzie pisarskie podczas kreślenia i pierwszych prób pisania; • stosuje odpowiednie nacisk narzędzia pisarskiego.

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
8) Wykonuje podstawowe ćwiczenia kształtujące nawyk utrzymania prawidłowej postawy ciała.	<ul style="list-style-type: none"> Zachowanie prawidłowej postawy podczas siedzenia i stania. Ćwiczenia mięśni posturalnych. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> przybiera właściwą pozycję podczas stania, chodzenia, siedzenia na krześle, dywanie. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wykonuje ćwiczenia w leżeniu tyłem; wykonuje ćwiczenia, opierając się o ścianę. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wykonuje ćwiczenia wyprostne z przyborem, np. chodzenie z woreczkiem na głowie; wykonuje skłony w przód, w tył, w bok oraz skręty. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wykonuje ćwiczenia wyprostne z przybarami kształtującymi właściwą postawę ciała; ćwicz mięśnie brzucha i tułowia, wykonując np. skłony, jazdę na rowerku; ćwicz mięśnie stóp, chwytając palcami różne przybory, chodząc na palcach, piętach; przyjmuje właściwą postawę podczas siedzenia przy stole i na dywanie.
9) Wykazuje sprawność ciała i koordynację w stopniu pozwalającym na rozpoczęcie systematycznej nauki czynności złożonych, takich jak czytanie i pisanie.	<ul style="list-style-type: none"> Zabawy i ćwiczenia równoważne. Ćwiczenia z elementami skoku i podskoku. Ćwiczenia z elementami wspinania się. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> bierze udział w zabawach: <ul style="list-style-type: none"> – z elementami równowagi: <ul style="list-style-type: none"> • chodzi po zwałonych torach (prostym i krętym); • pokonuje niskie przeszkody; • chodzi po krawężniku; • wchodzi i schodzi po powierzchni pochylej; – z elementami wspinania się: <ul style="list-style-type: none"> • wchodzi na schody, pagórki, urządzenia na placu zabaw; – z elementami skoku i podskoku: <ul style="list-style-type: none"> • skacze obunóż w przód; • zeskakuje z niskich przeszkód. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> bierze udział w zabawach: <ul style="list-style-type: none"> – z elementami równowagi: <ul style="list-style-type: none"> • chodzi z zachowaniem równowagi po linii, stopa za stopą, po ławce gimnastycznej, naturalnych podwyższeniach, • przenosi przedmioty na tacy, • wchodzi po nachylnych powierzchniach;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> – z elementami wspinania się: <ul style="list-style-type: none"> • wspina się na urządzenia na placu zabaw; • wspina się na drabinki, stosując naprzemienne ruchy kończyn; – z elementami podskoku i skoku: <ul style="list-style-type: none"> • przeskakuje przez płaskie przeszkody (rozłożoną szarfę, skakankę lub linę); • wskakuje obunóż do koła.
		<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w zabawach i ćwiczeniach: <ul style="list-style-type: none"> – z elementami równowagi: <ul style="list-style-type: none"> • stoi na jednej nodze, mając dodatkowe utrudnienia, np. musi przełożyć jakiś przedmiot pod kolanem; • próbuje przejść po listwie odwróconej ławeczki gimnastycznej; • pokonuje tory przeszkód, przechodząc z jednego przyrządu na drugi; – z elementami wspinania się: <ul style="list-style-type: none"> • wspina się na przyrządy; • pokonuje różne przeszkody naturalne i sztuczne; – z elementami skoku i podskoku: <ul style="list-style-type: none"> • skacze obunóż i na jednej nodze w miejscu i w ruchu; • przeskakuje przez płaskie i wysokie (do 40 cm) przeszkody; • skacze na skakance.
		<p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w: <ul style="list-style-type: none"> – ćwiczeniach równowagi: <ul style="list-style-type: none"> • stoi na jednej nodze, wykonując dodatkowe czynności (chwyty piłki, przekazywanie przyborów); • przechodzi po ławeczce, wykonując dodatkowe czynności (chwyty piłki, przekazywanie przyborów); – zabawach i ćwiczeniach z elementami rzutu, celowania, toczenia, noszenia: <ul style="list-style-type: none"> • rzuca i chwytą przedmioty oburącz i na zmianę ręką lewą i prawą; • podejmują próby kołowania piłki ręką lewą i prawą w miejscu i w ruchu; • toczy piłkę z omijaniem przeszkód.